

Druga edycja Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Rośliny lecznicze w nauce i kulturze”

W dniach 18–21 maja 2023 r. odbyła się druga edycja Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Rośliny lecznicze w nauce i kulturze” (pierwsza w dniach 22–24 maja 2022 r.), współfinansowana przez MEiN, z grantu „Doskonała nauka” (DNK/SP/548108/2022). Jej głównym organizatorem był Instytut Historii Nauki im. L. i A. Birkenmajerów PAN, a współorganizatorami Muzeum Rolnictwa im. K. Kluka w Ciechanowcu, Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej UJ, *Societas Scientiarum Klukoviana et Jablonoviana* oraz Sekcja Historii Farmacji Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego. Wydarzenie zostało objęte patronatem Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN oraz Państwowego Muzeum Etnograficznego w Warszawie, a partnerowali nam Towarzystwo Karpackie, Sekcja Fitoterapii Polskiego Towarzystwa Lekarskiego i Sekcja Historii Botaniki Polskiego Towarzystwa Botanicznego.

Organizatorzy tytułem i tematyką konferencji odwołali się do odbywających się od lat osiemdziesiątych XX w. sympozjów, zainicjowanych przez prof. dr hab. Barbarę Kuźnicką w Instytucie Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN (obecnie Instytut Historii Nauki im. L. i A. Birkenmajerów). Duże zainteresowanie pierwszą edycją z 2022 r. zwróciło naszą uwagę na potrzebę zorganizowania warsztatów tematycznych, które odbyły się zarówno przed, jak i w trakcie konferencji. Organizatorzy zaproponowali udział w następujących wydarzeniach: 16 maja „Wianki i bukiety w kulturze polskiej i europejskiej” (Pałac Staszica, prowadzenie mgr farm. Iwona Bielik-Pawelczyk z Botanical Art Pracownia Florystyczna i dr Ewelina Pióro-Jabrócka z Katedry Roślin Warzywnych i Leczniczych Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie), 17 maja wizyta studyjna w Zielniku Uniwersytetu Warszawskiego Wydziału Biologii UW (prowadzenie dr Maja Graniszewska), 18 maja „Dzике rośliny jadalne” (Muzeum Rolnictwa w Ciechanowcu, prowadzenie: dr hab. Łukasz Łuczaj, prof. UR).

Celem Konferencji było stworzenie przestrzeni do spotkania i dyskusji dla badaczy reprezentujących różne dziedziny, nie tylko farmację i medycynę, ale etnologię, antropologię kulturową, historię nauki, historię medycyny, historię farmacji, historię botaniki, archeobotanikę, językoznawstwo, farmakognozję, botanikę farmaceutyczną, rolnictwo i leśnictwo. Jedną z ważnych funkcji Konferencji było stworzenie forum dyskusyjnego przedstawicieli nauk eksperymentalnych, historycznych i społecznych w zakresie ziołoznawstwa i ziołolecznictwa. Rośliny i leki pochodzenia roślinnego są przedmiotem zainteresowania nie tylko badaczy prowadzących prace w zakresie nauk przyrodniczych, ale także są problemem badawczym w naukach humanistycznych i społecznych. Od dawna jednak istnieje zjawisko wzajemnego niedoceniań badań prowadzonych przez przyrodników i humanistów. Widać to nawet na poziomie definicji etnofarmakologii, gdzie na plan pierwszy wysuwają się kwestie ściśle użytkowe – skuteczności i racjonalności,

z punktu widzenia współczesnych nauk przyrodniczych oraz wyznaczenia ścisłych granic pomiędzy tym, co praktyczne a tym, co jest mitem, bez brania pod uwagę kontekstu kulturowego, czy tradycji stosowania różnych gatunków roślin. Naszym zadaniem stało się wypracowanie nowej platformy i formuły współpracy, aby reprezentanci tych różnych nurtów badań mogli się spotykać i skonfrontować swoje doświadczenia i dokonania, a jednocześnie mieli możliwość spojrzenia na zagadnienia badawcze, związane z problematyką roślin leczniczych z perspektywy różnych dyscyplin, posługujących się często odmienną metodologią.

Otwarcie Konferencji miało miejsce w sali konferencyjnej Centralnego Magazynu Zbiorów (nowo oddanego do użytku pawilonu) Muzeum Rolnictwa im. ks. Krzysztofa Kluka w Ciechanowcu. Prelegentów i uczestników przywitała Dorota Łapiak – dyrektorka Muzeum Rolnictwa oraz Iwona Arabas z Instytutu Historii Nauki PAN.

W tym nowoczesnym obiekcie odbyły się pierwsze dwie sesje zatytułowane *Historia farmacji i botaniki*. Pierwszą poprowadziła prof. dr hab. Danuta Penkala-Gawęcka, a zaprezentowano na niej 10 referatów. Prof. dr hab. Ludwik Frey z Instytutu Botaniki im. W. Szafera PAN (Kraków) w referacie *Drzewa kary Judasza* podjął próbę wytypowania drzew możliwych do wykorzystania przez Judasza, biorąc pod uwagę ich charakterystykę botaniczną, w tym rozmiar i pokrój drzewa, obszar jego występowania, cechy użytkowe oraz symbolikę. Następnie prof. Mary Schaeffer Conroy, Ph. D. University of Colorado (Denver, USA) wygłosiła referat *Witold Sasaki: Bringing Polish Pharmacy Education to the Pharmacy School of the University of Nebraska, Lincoln, United States of America, in the 1950s*, poświęcony burzliwym losom bohatera – farmaceuty, wykształconego w przedwojennej Polsce, emigranta i żołnierza podczas II wojny światowej, a zwłaszcza jego działalności w latach pięćdziesiątych w Szkole Farmacji Uniwersytetu Nebraska w Lincoln. Niski poziom edukacji farmaceutycznej skłonił go do publikacji artykułów dotyczących potrzeby szkoleń z zakresu nauk ścisłych i przyrodniczych, w tym matematyki i chemii oraz opracowania programu nauczania w celu podniesienia poziomu kształcenia farmaceutycznego na tym Uniwersytecie Stanowym.

Prof. Aurika Ričkienė z Nature Research Centre (Wilno) w wystąpieniu *Medicinal Plants in the Works of Botanists in Vilnius University at the End of the 18th Century and Beginning of the 19th Century* omówiła bibliografię botaniki litewskiej obejmującą dwa rodzaje prac opublikowanych na temat roślin leczniczych przez botaników Uniwersytetu Wileńskiego pod koniec XVIII i na początku XIX w. – są to flory regionalne oraz prace na temat roślin leczniczych i ich właściwości.

Mgr Maria Głowniak z Sekcji Historii Farmacji PTFarm (Warszawa) podjęła temat *Zmiany w prawie dopuszczającym lek roślinny do obrotu w czasie przemian lat dziewięćdziesiątych*, kiedy to ustalony został wykaz leków gotowych nie podlegających wpisowi do Rejestru, w skład których wchodziły pojedyncze, nieprzetworzone surowce farmaceutyczne oraz wykaz leków gotowych, będących preparatami galenowymi. Powstała wtedy luka prawna pozwalająca na produkcję tych leków bez kontroli, co było spowodowane brakiem możliwości uzyskania danych, jakie leki i kto produkuje. Z kolei lek. med. Robert Księżopolski z Instytutu Historii Nauki PAN (Warszawa) w referacie *O środkach leczniczych pochodzenia roślinnego: ewolucja pojęcia i historia zmian w regulacjach prawnych* wskazał na ewolucję pojęć „lek roślinny/lek naturalny”, stosowanych także współcześnie i odniósł się do prawa farmaceutycznego (Ustawa z dnia 6 września 2001 r. Prawo farmaceutyczne,

Akt obowiązujący Dz.U.2022.2301, Wersja od: 14 listopada 2022 r.), w którym kategorię roślinnych produktów leczniczych (dawniej leków pochodzenia roślinnego) oddzielono od produktów nie mających takiego przeznaczenia, ani właściwości leczniczych, np. suplementy diety, wyroby medyczne, przyprawy, żywność funkcjonalna, produkty kosmetyczne i pielęgnacyjne.

Dr hab. Małgorzata Ewa Kowalczyk, prof. UWr z Instytutu Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego w referacie „*Glisty i czerw wszelaki z ciała wypędza...*”. *Zastosowanie roślin w leczeniu chorób pasożytniczych w epoce staropolskiej* omówiła recepty zawierające boże drzewko, bylicę, glistnik, wrotycz, senes i czosnek stosowane przeciw pasożytom, które były istotnym problemem terapeutycznym co najmniej do połowy XX w. *Szafran jako surowiec leczniczy, przyprawa i barwnik w polskojęzycznych dziełach z XVI–XVIII wieku* był tematem wystąpienia dr hab. Anny Trojanowskiej, prof. PAN z Instytutu Historii Nauki PAN (Warszawa). Celem pracy było wskazanie polskojęzycznych dzieł z XVI–XVIII w., w których szafran był opisywany w różnych kontekstach.

Tematem prof. Małgorzaty Binięckiej z Uniwersytetu La Sapienza (Rzym) i dr hab. Małgorzaty Wrześniak z Uniwersytetu im. Kardynała Stefana Wyszyńskiego (Warszawa) była *Historia stosowania wybranych olejków eterycznych w aromaterapii, fitoterapii, przemyśle kosmetycznym i spożywczym (cz. 2)*. Z kolei *Konwalia majowa w farmacji, medycynie i kulturze* to przedmiot badań dr. Klausa Kocha (Hamburg) i dr. Petera Gorskiego (Dinslaken). Mgr Maria Pająk z Sekcji Historii Farmacji PTFarm (Opole) przedstawiała temat *Grzyby znane i mniej znane występujące w Stobrawskim Parku Krajobrazowym*. Zwróciła uwagę na bogactwo grzybów tam występujących, również takich, o których myślano, że wyginęły na obszarze Polski.

Drugą sesję dotyczącą historii farmacji i botaniki poprowadził prof. dr hab. Ludwik Frey. Pierwsze wystąpienie należało do prof. dr hab. arch. Marzanny Jagiełło z Katedry Konserwacji Architektury i Rewaloryzacji Krajobrazu Kulturowego Politechniki Wrocławskiej i dotyczyło *Ogrodu medycznego wrocławskiego lekarza, humanisty i kolekcjonera Laurentiusa Scholza (1552–1599)*, który obok swojego domu przy ul. Wierzbowej uprawiał rośliny wykorzystywane przez niego w praktyce lekarskiej. Następnie prof. dr hab. Bożena Popiołek z Instytutu Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Pedagogicznego (Kraków) w referacie *Medykamenty roślinne w leczeniu szlachty w XVIII wieku* omówiła zachowane recepty, wykazy aptekarskie, poradniki medyczne oraz doświadczenia przedstawicieli szlachty polskiej, utrwalone w tradycji rodzinnej.

„*Zofiówka*” – *osiemnastowieczny ogród Szczęsnego Potockiego wśród stepów ukraińskich* był z kolei tematem wystąpienia dr Lidii Czyż z Sekcji Historii Farmacji PTFarm (Rzeszów). Od 1860 r. Zofiówka stała się Humańskim Ogrodem Głównej Szkoły Ogrodnictwa i wtedy to założono arboretum, ogród pomologiczny i winnicę. Od 1955 r. zarządza parkiem Państwowa Akademia Nauk Ukrainy i jest uznawany za jeden z przyrodniczych cudów Ukrainy. Kolejny referat przedstawiły mgr Iwona Dymarczyk z Muzeum Farmacji UJ CM i dr hab. Ewa Capecka z Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie, które omówiły *Składniki żywiczne w preparatach leczniczych (XVI–XIX w.) na podstawie napisów aptecznych na naczyniach z kolekcji Mateusza B. Grabowskiego w Muzeum Farmacji UJ CM*.

Następne wystąpienie dotyczyło informacji naukowej o projekcie integracji rozproszonych doniesień na temat właściwości leczniczych substancji naturalnych. Głównym

celem pracy mgr. farm. Zbigniewa Skotnickiego z Uniwersytetu Opolskiego „*Materia Medica Opoliensis*” – baza wiedzy o fitoterapii i naturalnych surowcach leczniczych było opracowanie naukowej bazy danych mogącej objąć maksimum wiedzy o surowcach naturalnych, jako zestawienia informacji pochodzących z wielu systemów medycznych oraz o lekach pochodzenia naturalnego stosowanych w terapii i profilaktyce różnych schorzeń.

Kilka refleksji na temat roślin leczniczych stosowanych w wojsku na przestrzeni wieków przedstawił dr hab. Piotr Daszkiewicz, prof. PAN z Muzeum Historii Naturalnej (Paryż) i IHN PAN (Warszawa). Zauważył, że wojny i wojsko odgrywały ważną rolę w poznaniu i wypróbowaniu w praktyce właściwości wielu roślin leczniczych, a dodatkowo w trakcie prezentacji przytoczył kilka anegdotycznych tego przykładów.

Dr hab. Aleksandra Jakóbczyk-Gola z Muzeum Historii Polski i Wydziału „Artes Liberales” Uniwersytetu Warszawskiego omówiła *Rośliny stosowane w leczeniu zwierząt w epoce staropolskiej*. Zwróciła uwagę, że Rzeczpospolita mogła poszczycić się zdecydowanie wyższą niż w innych krajach ówczesnej Europy świadomością potrzeby opieki nad gatunkami oraz ekologiczną, niemal współczesną, ideą konieczności zachowania rzadkich gatunków, także żyjących na wolności. Zakładano w tym celu zwierzyńce – rozległe parki, rezerwy, które służyły nie tylko polowaniu, ale pozwalały także zachować i wspierać rozwój populacji.

Z kolei dr hab. Jacek Drobnik z Katedry i Zakładu Botaniki Farmaceutycznej i Zielarstwa Wydziału Nauk Farmaceutycznych Śląskiego Uniwersytetu Medycznego omówił *Początki naukowej toksykologii roślin i jej wpływ na XIX-wieczne koncepcje medyczne*. Zwrócił między innymi uwagę, że prawa Avogadra i potwierdzenie biologicznej natury czynnika zakaźnego w etiologii chorób podważało postulaty homeopatii, powstałej przed epoką antyseptyki, głoszące rolę trucizn w wywoływaniu chorób.

Obrady następnego dnia (20 maja) odbywały się w Warszawie w Sali im. Marii Skłodowskiej-Curie w głównej siedzibie Polskiej Akademii Nauk, w Pałacu Staszica. Pierwszą część trzeciej sesji *Nauki farmaceutyczne* poprowadziła prof. dr hab. Agnieszka Pietrosiuk (WUM). Rozpoczęła ją prof. dr hab. Irma Podolak z Katedry i Zakładu Farmakognozji Uniwersytetu Jagiellońskiego Collegium Medicum (Kraków), referatem *Strategie poszukiwań naturalnych substancji bioaktywnych*. Zwróciła uwagę, że ze względu na duży stopień skomplikowania strukturalnego związków pochodzenia naturalnego pełna synteza na skalę przemysłową jest często nieopłacalna. Stąd nowe, izolowane i aktywne związki, pochodzące ze źródeł naturalnych, odgrywają współcześnie przede wszystkim rolę struktur wiodących, przeznaczonych do dalszych przekształceń, np. do syntezy prostszych analogów o podobnej lub lepszej aktywności niż związek macierzysty. W ostatnich latach powraca się także do już znanych „starych” związków (w tym substancji pochodzenia roślinnego), testując ich potencjalną efektywność i określając ewentualne nowe wskazania do stosowania.

Banki genów, kultury in vitro i krioprezerwacja – jak chronimy rośliny lecznicze to tytuł wystąpienia dr Małgorzaty Jeziorek, dr hab. Katarzyny Sykłowskiej-Baranek i prof. dr hab. Agnieszki Pietrosiuk z Katedry i Zakładu Biologii Farmaceutycznej Wydziału Farmaceutycznego Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego. W prezentacji zostały przedstawione m.in. zabiegi biotechnologiczne ukierunkowane na wydajne otrzymywanie aktywnych biologicznie metabolitów roślinnych, cennych ze względu na ich właściwości lecznicze,

a pochodzących z roślin rzadkich, w aspekcie ochrony roślin leczniczych na ich stanowiskach naturalnych.

Kolejne wystąpienie wygłosili wspólnie dr hab. Iwona Arabas z IHN PAN, prof. Hirohisa Suido i prof. Shoji Asada z Kyoto Koka Women's University (Japonia). Wystąpienie *Application of the Leaves of Phellodendron Amurense on New Type of Foods (Novel Food)* dotyczyło zastosowania liści korkowca amurskiego jako materiału do produkcji nowego rodzaju żywności prozdrowotnej, którą przebadano pod kątem składników i właściwości, przydatności do przetwórstwa spożywczego oraz cech sensorycznych, istotnych dla konsumentów.

Prof. dr hab. Jadwiga Andrzejewska z Politechniki Bydgoskiej i prof. dr hab. Elżbieta Katarzyna Pisulewska z Państwowej Akademii Nauk Stosowanych (dawniej Wyższa Szkoła Zawodowa) w Krośnie w referacie *Zioła wspomagające sprawność seksualną* zaprezentowały aktualną wiedzę na temat roślin i grzybów (około 60 gatunków), które stosowane są do wspomagania sfery seksualnej (m.in. jako afrodyzjaki roślinne), a także do łagodzenia objawów menopauzy i leczenia objawów łagodnego przerostu prostaty.

Następnie wyniki badań biotechnologicznych dotyczących *Roślinnych kultur in vitro – nowoczesnych źródeł surowców leczniczych, kosmetycznych i prozdrowotnych* przedstawili prof. dr hab. Halina Ekiert, dr Inga Kwiecień, dr Paweł Kubica, mgr Sara Motyka, dr hab. Agnieszka Szopa, prof. UJ z Katedry i Zakładu Botaniki Farmaceutycznej UJ CM (Kraków). Wskazali, że kultury *in vitro* wybranych roślin można zaproponować jako nowoczesne, niezależne od warunków klimatycznych i edaficznych oraz zanieczyszczeń środowiska, bogate źródło surowców leczniczych, kosmetycznych i prozdrowotnych.

Wpływ procesów przetwarzania na właściwości przeciwutleniające czosnku pospolitego omówiła dr inż. Joanna Gil z Katedry Ogrodnictwa Wydziału Biotechnologii i Ogrodnictwa Uniwersytetu Rolniczego (Kraków). Badania miały na celu określenie zmian zachodzących w aktywności antyoksydacyjnej oraz składzie chemicznym pod względem zawartości witaminy C, związków fenolowych, flawonoidów i glutationu w ząbkach czosnku pospolitego odm. Harnaś m.in. po poddaniu surowca różnym obróbkom typowym dla przetwórstwa żywności (gotowanie, kiszenie, liofilizacja, reakcja Maillarda), a także roli potencjalnie prozdrowotnej jego składników w diecie.

Referat *Zawartość substancji aktywnych w różnych częściach użytkowych trzech gatunków czosnków* wygłoszony przez dr hab. inż. Elżbietę Jędrszczyk, dr Joannę Gil i mgr Aleksandrę Firę z Katedry Ogrodnictwa Wydziału Biotechnologii i Ogrodnictwa Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie miał na celu przedstawienie badań, które dotyczyły porównania zawartości związków aktywnych w liściach, kwiatostanach i cebulach trzech gatunków czosnków: pospolitego, słoniowego i niedźwiedziego. Wykazano, że wszystkie organy czosnku stanowią cenne źródło substancji aktywnych.

Drugiej części sesji trzeciej *Nauki farmaceutyczne* przewodniczył dr hab. Jacek Drobnik, a otworzył ją referat *Znaczenie Artemisia vulgaris L. (bylica zwyczajna) w historii farmacji oraz we współczesnej terapii – integracyjny portret terapeutyczny*. Wystąpienie przygotował zespół w składzie lek. med. Paweł Klin, US Army Health Clinic Ansbach, Bawaria, Niemcy, prof. dr hab. Halina Ekiert, dr hab. Agnieszka Szopa, prof. UJ z Katedry Botaniki Farmaceutycznej Wydziału Farmaceutycznego UJ CM (Kraków) oraz Johannes Gottfried Mayer (†) Medizinisches Versorgungszentrum „Frankenland“, Burgbernheim, Niemcy Ośrodek Badawczy „Klostermedizin“, Instytut Historii Medycyny, Julius-Maximilians Uni-

wersytet w Würzburgu, Bawaria (Niemcy). Zostały w nim omówione podstawowe różnice w postrzeganiu właściwości leczniczych *Artemisia vulgaris* L. w źródłach z różnych epok, ze szczególnym uwzględnieniem teoretycznych założeń nozologicznych obecnych w medycynie holistycznej, porównanych do zasad obowiązujących we współczesnej medycynie opartej na faktach – EBM (Evidence Based Medicine).

Z kolei wystąpienie prof. dr. hab. Adama Matkowskiego, dr. Aleksandry Smakosz i mgr. Izabeli Nawrot-Hadzik z Ogródu Botanicznego Roślin Leczniczych Katedry Biologii i Biotechnologii Farmaceutycznej Uniwersytet Medycznego (Wrocław) było zatytułowane *Kąkol – zapomniany chwast, czy roślina lecznicza przyszłości?* Roślina ta, w przeszłości zwalczana jako popularny chwast tradycyjnych upraw roślin zbożowych, jest coraz popularniejsza jako składnik łąk kwietnych. Mimo, że jest uznawana za roślinę trującą to niektóre z jej czynnych składników wykazują ciekawe i potencjalnie cenne właściwości biologiczne.

Rolę surowców roślinnych w terapii przeciwstarzeniowej przedstawiły dr n. farm. Alicja Nowak-Zduńczyk i dr n. farm. Katarzyna Malinowska z Instytutu Kosmetologii Wyższej Szkoły Biznesu i Nauk o Zdrowiu (Łódź). Autorki podkreśliły, że w ostatnich latach wiele gatunków roślin zostało przebadanych w licznych testach *in vitro*, *ex vivo* i *in vivo* oraz w badaniach klinicznych, w celu określenia potencjału zastosowania tych roślin jako produktów wykazujących działanie przeciwstarzeniowe.

Prof. dr hab. Elżbieta Katarzyna Pisulewska z Państwowej Akademii Nauk Stosowanych w Krośnie zaprezentowała wyniki obserwacji *Właściwości antyoksydacyjnych witami ospafej (Withania somnifera) uprawianej w warunkach klimatyczno-glebowych Podkarpacia*. Celem przeprowadzonych badań było określenie wpływu zróżnicowanych warunków glebowych na plon ziela i korzeni. Następnie prof. dr hab. Mirosława Krauze-Baranowska z Katedry i Zakładu Farmakognozji Gdańskiego Uniwersytetu Medycznego przedstawiła referat *Surowce i środki lecznicze otrzymywane z maliny właściwej (Rubus idaeus L.) i maliny czarnej (Rubus occidentalis L.) w fitoterapii*. Rozwój badań farmakognostycznych nad tym gatunkiem potwierdza celowość wykorzystania tego surowca, znanego z medycyny tradycyjnej, owoców i pędów maliny właściwej w przebiegu terapii infekcji wirusowych dróg oddechowych. Ujawniono również działanie przeciwreumatyczne i przeciwwrzodowe oraz przeciwnowotworowe niektórych składników ww. surowców. Jako ostatni prelegenci w tej Sesji wystąpili dr hab. Robert Gruszecki i dr Magdalena Walasek-Janusz z Katedry Warzywnictwa i Zielarstwa Uniwersytetu Przyrodniczego w Lublinie z referatem *Dzika róża (Rosa canina L.) jako roślina lecznicza*. Związki zawarte w tym surowcu mają działanie przeciwdrobnoustrojowe, przeciwzapalne, przeciwwrzodowe, probiotyczne, antymutagenne, cytotoksyczne i przeciwnowotworowe, przeciw cukrzyce i redukujące masę ciała, co może tłumaczyć wzrastające zainteresowanie tym surowcem oraz jego wykorzystaniem w produkcji żywności prozdrowotnej.

Czwartej Sesji zatytułowanej *Etnografia* przewodniczyła dr hab. Małgorzata Ewa Kowalczyk. Pierwszy referat tej Sesji *Nie tylko leczą... Złożone relacje między ludźmi i „lekami naturalnymi” w Azji Środkowej* wygłosiła dr hab., prof. emerytowana UAM, Danuta Penkala-Gawęcka z Instytutu Antropologii i Etnologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza (Poznań). Jej badania nad medycyną ludową i tradycyjną w różnych krajach pokazują, że w badaniach etnograficznych, niejednokrotnie trudno jest oddzielić leki, zwłaszcza roślinne, od pożywienia uważanego za zdrowe, chroniące przed chorobami

czy posiadające właściwości lecznicze; czasem te kategorie wręcz nie są przez respondentów odróżniane. Sytuację badawczą komplikuje fakt, że leki „naturalne” nie tylko służą celom terapeutycznym, ale mają często znaczenie symboliczne i mogą być wyznacznikami tożsamości i odrębności etniczno-kulturowej, co autorka zaobserwowała w Kazachstanie i Kirgistanie.

Następnie dr hab. prof. emerytowana PŚk, Elżbieta Szot-Radziszewska z Wydziału Budownictwa i Architektury Katedry Konserwacji Zabytków Architektury i Urbanistyki Politechniki Świętokrzyskiej (Kielce) omówiła zagadnienie *Rośliny lecznicze i praktyki magiczno-religijne stosowane w profilaktyce i leczeniu chorób u dzieci na wsi polskiej w XIX i XX wieku*. Podstawę źródłową wystąpienia stanowiły informacje pozyskane w trakcie etnograficznych badań terenowych, które autorka prowadziła w latach 2010–2021 we wsiach na Kielecczyźnie oraz materiały publikowane dotyczące innych regionów Polski.

Rośliny jako leki „na wszystko” w tradycjach ludowych XIX-XX w. to tytuł referatu prof. dr hab. Zbigniewa Libery z Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej UJ (Kraków), który dotyczył źródeł kulturowych takich przekonań. Prelegent rozważał na ile i w jakim stopniu etnolog może wyjaśnić użytkowanie medykamentów jako panaceów na podstawie wybranych przykładów z dokumentacji etnograficznych tzw. etnobotaniki.

Mgr Mihaela Grigorean, Head of the Cultural Tourism Office, County Museum Satu Mare (Rumunia) wystąpiła z referatem *Plant Ritual Meanings in the Adorning of the Head to Girls from Romania*. Opowiedziała o tradycyjnych ozdobach głowy kobiet rumuńskich, z wykorzystaniem roślin, w tym zwłaszcza kompozycji z wplecionych we włosy kwiatów, które były symbolicznym obrazem doświadczeń kobiet je noszących, cnót duchowych, a także miały odzwierciedlać ich indywidualne przeżycia, pragnienia, m.in. miłości i harmonii.

Kolejne referaty również wygłosili goście z Rumunii. Mgr Laura Melinda Tătăran z County Museum Satu Mare przedstawiła temat *The Fir Tree – the Pillar of the Rites of Passage in Codru Area*. Badania prelegentki skupione były na obszarze Codru w okręgu Satu Mare, gdzie jodła uważana jest za drzewo kosmiczne, symbol trwałości, ale także symbol męskości, oś pośredniczącą w komunikacji między światem ziemskim a światem poza nim. Jest obecna w tradycji lokalnej w rytualnych obrzędach przejścia.

Dr Gabriela Antoaneta Vlăsceanu, Assoc. Prof. PhD. Pharmacist, Romanian Society for the History of Pharmacy i Romanian Society for the History of Medicine (Rumunia) przygotowała wystąpienie *The Art of Healing among the Romanian People – from Traditional Use to Modern Phytotherapy* dotyczące tradycyjnego wykorzystania roślin i podstaw fitoterapii, której początki sięgają paleolitu, a zachowały się do dziś jako relikw kulturowy w medycynie ludowej Rumunii. Z kolei dr Răzvan Roșu z Vlach Institute Austriackiej Akademii Nauk przedstawił referat *„Bring me God, Back to My Fir Tree Forest” – the Central Role of Fir in the Tara Moșilor Traditional Culture*, którego celem była analiza centralnej roli, jaką odgrywa jodła w materialnym i niematerialnym dziedzictwie kulturowym ludności regionu Moșilor. Drzewo jodłowe było wykorzystywane w społecznościach Moși nie tylko do produkcji drewnianych kadzi i innych podobnych produktów, ale także w celach obrzędowych, m.in. podczas różnych rytuałów.

Nadbajkalski targ zielarski – na styku wpływów miejscowego ziołolecznictwa i tradycyjnych systemów medycyny Azji był przedmiotem zainteresowań dr Justyny Makowskiej-Wąs i dr hab. Agnieszki Galanty z Katedry i Zakładu Farmakognozji CM UJ (Kraków). Ze

względu na zróżnicowanie etniczne oraz wyznaniowe mieszkańców Buriacji, w lecznictwie tradycyjnym możemy spotkać się tam m.in. z praktykami szamańskimi, tradycyjną medycyną tybetańską czy mongolską, co potwierdziły wywiady ze sprzedawcami oraz własne obserwacje.

Ostatni tego dnia referat *Etnolingwista jako etnobotanik. Od nazw czarnego bzu do ludowego obrazu rośliny* wygłosiła dr Olga Kielak z Katedry Tekstologii i Gramatyki Języka Polskiego Instytutu Językoznawstwa i Literaturoznawstwa UMCS (Lublin). Przedmiotem analiz były ogólnopolskie i gwarowe nazwy czarnego bzu (*Sambucus nigra*) pod kątem ujawnianych w nich cech i charakterystyki tej rośliny.

Dwie następne sesje odbyły się w niedzielę, 21 maja 2023 r. Sesji piątej – posterowej, przewodniczyła dr hab. Iwona Arabas, prof. PAN. Każdy autor miał przeznaczony czas na zaprezentowanie swoich dokonań. Pierwsze wystąpienie mieli dr n. farm. Magdalena Walasek-Janusz i dr hab. Robert Gruszecki z Katedry Warzywnictwa i Zielarstwa Uniwersytetu Przyrodniczego w Lublinie, które dotyczyło *Właściwości leczniczych lawendy wąskolistnej (Lavandula angustifolia) oraz lawendy pośredniej (L. x intermedia)*. Ich olejek eteryczny wykazuje aktywność antyoksydacyjną oraz właściwości uspokajające, antydepresyjne, przeciwwzapalne, przeciwwkrzepowe, wiatropędne, przeciwpasożytnicze, a także wywiera pozytywny wpływ na układ trawienny i nerwowy. Następnie dr Ewa Kaczmarzyk z Muzeum Częstochowskiego opowiedziała o *Roślinach leczniczych terenów chronionych Jury Częstochowskiej na podstawie zielników Muzeum Częstochowskiego*. Zwróciła uwagę, że spośród ok. 420 gatunków roślin naczyniowych obecnych w zielnikach, ok. 35% to rośliny lecznicze wykorzystywane w tradycyjnym ziołolecznictwie (również w medycynie ludowej), fitoterapii oraz homeopatii.

Celem pracy mgr. Piotra Wolskiego z Instytutu Języka Polskiego PAN (Kraków) i Instytutu Greki i Łaciny Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Karola w Pradze, zatytułowanej *Jan Černý – Iohannes Nigranus, lekarz, przyrodnik, teolog. Biograficzny przyczynek do badań nad najstarszymi tekstami przyrodniczymi w językach zachodniostowiańskich*, było poszukiwanie źródeł paralelnych dla najstarszego polskiego leksykonu przyrodniczego, które mogłyby posłużyć jako materiał porównawczy do badań nowożytnej terminologii przyrodniczej w polszczyźnie.

Mgr Maria Ujwary z Akademii Ignatianum (Kraków) w prezentacji *Czosnek – właściwości lecznicze i tajemnicze* analizowała miejsce czosnku w kulturze i nauce zwracając uwagę na jego różne właściwości dostrzegane w każdej z dziedzin. *Prozdrowotne działanie bursztynu bałtyckiego* było przedmiotem rozważań mgr Alicji Pielnińskiej z Muzeum Ziemi Polska Akademia Nauk (Warszawa), które dotyczyły współczesnych badań bursztynu, w tym badań potwierdzających jego wielokierunkowe działania na drobnoustroje.

Surowce roślinne pochodzące z „Nowego Świata” i ich wpływ na rozwój nauki o leku przedstawiła dr n. hum. Agnieszka Polak z Uniwersytetu Medycznego w Lublinie, a o *Mandragorze w kulturze antycznej Grecji* opowiedziała studentka Adrianna Serczyk z UJ (Kraków). Dr Radosław Kanarkowski przedstawił zagadnienie *Kannabinoidy w neurologii – historia, współczesność i perspektywy na przyszłość*. Zwrócił uwagę na istniejące obawy odnośnie do bezpieczeństwa terapeutycznego zastosowania związków kannabinoidowych, szczególnie w kontekście możliwości rozwoju uzależnienia. Następnie swój poster *Rośliny lecznicze w terapii cholery podczas pierwszej epidemii w Europie w latach*

1830–1832 zaprezentowała dr n. med. Renata Paliga z Sekcji Historii Farmacji PTFarm (Szczecin). Analizując literaturę medyczną będącą pokłosiem doświadczeń i obserwacji z pierwszej epidemii cholery w Warszawie w 1831 r. i Paryżu w 1832 r., podkreśliła, że doszło do olbrzymiego przełomu w koncepcjach terapeutycznych – do zmiany rozumienia idei terapii choroby.

Ostatnia prezentacja Sesji posterowej dotyczyła *Rekonstrukcji leków nowożytnych jako zadania interdyscyplinarnego*, a autorami byli dr n. farm. Danuta Raj z Katedry i Zakładu Farmakognozji Leku Roślinnego Uniwersytetu Medycznego im. Piastów Śląskich (Wrocław) i dr n. hum. Jakub Węglorz z Instytutu Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego. Zadanie rekonstrukcji składów i badania właściwości preparatów historycznych, którego się podjęli wymagało kompetencji z wielu, często odległych od siebie dziedzin wiedzy, z których najbardziej kluczowe to historia i farmacja.

Sesja szósta była poświęcona *Roślinom leczniczym w literaturze i sztuce*. Przewodniczył jej prof. dr hab. Zbigniew Libera. Pierwszy referat *Uwieńczy skroń, oczyści krew, ochroni przed piorunem. O wawrzynie poetyckim, magicznym i skutecznym* wygłosiła prof. dr hab. Joanna Partyka z Instytutu Badań Literackich PAN (Warszawa). Prelegentka skupiła się na zastosowaniu i symbolice wawrzynu – z liści i łodyg przepowiadano przyszłość, wytwarzano krople na uspokojenie i aromatyczny olejek, a liść w polskiej kuchni uważany był za ważną przyprawę.

Dr Jadwiga Clea Moreno Szypowska z Instytut Badań Literackich PAN zaprezentowała temat *Sily roślin w dziele Cervantesa*. Omówiła w nim niektóre zastosowania roślin w wybranych utworach najwybitniejszego hiszpańskiego pisarza, które zdają się świadczyć o jego znajomości dzieła Dioskorydesa, a jednocześnie pozwalają częściowo odtworzyć florę Półwyspu Iberyjskiego jego czasów.

Od lekarstwa do trucizny. O ambiwalencji roślin w powieści „Hrabia Monte Christo” Aleksandra Dumasa ojca to tytuł referatu dr hab. Renaty Bizek-Tatary, prof. UMCS z Katedry Romanistyki Instytutu Językoznawstwa i Literaturoznawstwa Wydziału Filologicznego UMCS (Lublin). Prelegentka skupiła się na opisach właściwości substancji pozyskiwanych z roślin (strychnina, brucyna, olej fiołkowy) i symptomach, jakie wywołują u bohaterów powieści autora. Odniosła się także do artykułów naukowych z zakresu farmacji, by sprawdzić, w jakiej mierze francuski pisarz oparł swoją fikcję literacką na ówczesnej wiedzy.

Przedmiotem wystąpienia dr hab., prof. UAM Katarzyna Krzak-Weiss z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu zatytułowanego *O czym mówią odręczne zapiski umieszczone na kartach drukowanych zielników? Kilka uwag na marginesie herbarzy z poznańskich księgozbiorów* była analiza odręcznych zapisków sporządzonych na kartach dwóch zielników – Stefana Falimirza „O ziołach i mocy ich” oraz „Herbarium Blackwellianum”.

Dr hab. Norbert Mojżyn prof. UKSW z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego (Warszawa) opowiedział o *Roślinach leczniczych w sztuce średniowiecznej w nowojorskim The Met Cloisters*, koncentrując się na odczytaniu praktycznego i symbolicznego znaczenia roślin leczniczych przedstawionych w arcydziełach sztuki późnego średniowiecza.

Przedmiotem rozważań dr hab. Małgorzaty Wrześniak prof. UKSW z Uniwersytetu im. Kardynała Stefana Wyszyńskiego (Warszawa) zatytułowanych *„Po co wasze swary głupie, wnet i tak zginiemy w zupie” – włoszczyzna w sztuce i dizajnie* były wizerunki warzyw w kulturze (w sztukach wizualnych, dekoracyjnych i dizajnie) od czasów starożytnych po współczesność.

Mgr Sylwia Tulik-Fąfara z Sekcji Historii Farmacji PTFarm i Podkarpackiego Instytutu Książki i Marketingu (Rzeszów) swoje wystąpienie poświęciła *Dworskim ogrodom kwiatowym i warzywnym w XIX w. na podstawie literatury pamiątkarskiej i wspomnień z epoki*. Omówiła sposoby ich prowadzenia oraz najpopularniejsze w tamtym okresie gatunki roślin, biorąc pod uwagę również sposoby ich eksponowania i aranżacji.

Goździk ogrodowy (Dianthus caryophyllus) w języku i kulturze polskiej był tematem wystąpienia dr Sandry Wawrzyniak z Wydziału Neofilologii Instytutu Etnolingwistyki Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza (Poznań), które dotyczyło historii tej rośliny pod kątem roli, jaką odgrywa w języku i kulturze polskiej.

Świat roślin w ekslibrisach Krzysztofy Lachtary to temat podjęty przez mgr Katarzynę Tulik z Sekcji Historii Farmacji PTFarm (Rzeszów), która zwróciła uwagę na powstały swoisty, osobisty zielnik artystki. Ostatni referat Konferencji dotyczył *Roślin leczniczych jako motywu ekslibrisów farmaceutów autorstwa dr. K. Kmiecica*, a wygłosił go dr n. farm. Jerzy Waliszewski z Sekcji Historii Farmacji PTFarm (Stargard).

Dyskusje nad wygłoszonymi referatami odbywały się po zakończeniu kolejnych sesji tematycznych. Dzięki ich ożywionemu charakterowi, często nawet emocjonalnemu, spełniły się oczekiwania organizatorów Konferencji, gdyż wymiana informacji o prowadzonych badaniach przez naukowców różnych dziedzin oraz wymiana poglądów była ciekawa oraz wzajemnie inspirująca, zarówno dla humanistów, jak i przyrodników. Rośliny lecznicze, ozdobne, jadalne i trujące zostały przedstawione przez autorów referatów często w zaskakujących kontekstach. Autorzy wystąpień odnosili się do wydarzeń historycznych, które miały wpływ na przełomy w naukach medycznych i zastanawiali się przede wszystkim nad znaczeniem opisów historycznych zastosowań roślin (zarówno rodzimych, jak i egzotycznych) na współczesne badania oraz nad wpływem tradycji i czynników kulturowych na poszukiwanie nowych związków czynnych. Odwoływano się również w tym względzie do symboliki botanicznej w sztukach wizualnych, literaturze pięknej i poezji.

W wyjątkowy sposób symbolikę motywów kwiatowych znajdujących się na tradycyjnym ubiorze kobiet z rejonu Satu Mare w Rumunii wyjaśniła nam Mihaela Grigorean, która ubrana była w oryginalny, ludowy strój. Zachęcona zafascynowaniem słuchaczy jej prezentacją pięknie zaśpiewała tradycyjne pieśni tego regionu.

Konferencję zakończyło podsumowujące wystąpienie Iwony Arabas i Roberta Księżopolskiego, głównych organizatorów Konferencji. W tegorocznej edycji odbyło się sześć sesji, w tym dwie poświęcone historii farmacji i botaniki (18 referatów), dwie naukom farmaceutycznym (13 referatów), jedna etnografii (9 referatów), jedna roślinom leczniczym w literaturze i sztuce (10 referatów) oraz sesja posterowa (10 prezentacji). Przewodniczącymi sesji byli profesorowie: Danuta Penkała Gawęcka, Ludwik Frey, Agnieszka Pietrosiuk, Jacek Drobnik, Małgorzata Kowalczyk, Zbigniew Libera i Iwona Arabas. W sumie w ciągu trzech dni uczestnicy mogli zapoznać się z problematyką poruszoną w ponad 60 referatach i posterach. Konferencja odbywała się w trybie hybrydowym z powodu ograniczonej liczby miejsc w salach wykładowych oraz udziału prelegentów z zagranicy, którzy nie mogli dojechać i uczestniczyć fizycznie w obradach.

Na zakończenie organizatorzy podziękowali Ministerstwu Edukacji i Nauki za wsparcie w postaci grantu, współorganizatorom, partnerom Konferencji, członkom Komitetu Naukowego, a przede wszystkim prelegentom, prowadzącym obrady i uczestnikom za aktywny udział i dyskusje, które złożyły się na sukces Konferencji.

Rosnące zainteresowanie podejmowaną tematyką pozwala już planować organizatorom przyszłoroczną edycję. Wszystkie informacje i duża część referatów nagranych w ramach obu edycji Konferencji są dostępne w Internecie i mediach społecznościowych Konferencji pod adresami: www.etnofarmacja.pl oraz <https://www.facebook.com/etnofarmacja>.

Iwona Arabas

Instytut Historii Nauki im. L. i A. Birkenmajerów PAN
ORCID 0000-0002-1194-984X

Robert Książkowski

Instytut Historii Nauki im. L. i A. Birkenmajerów PAN
ORCID 0000-0001-7190-0354